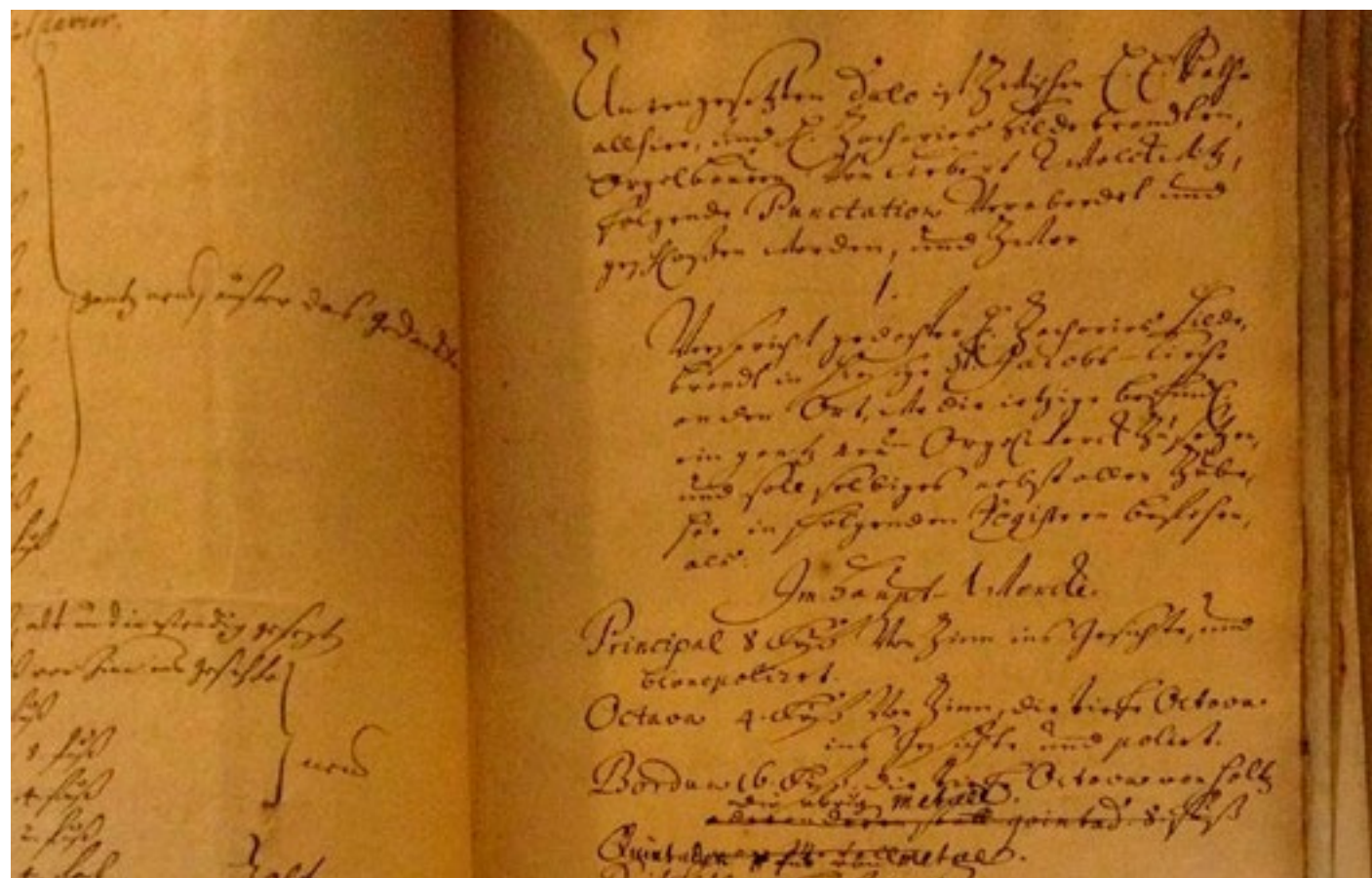

Het Nieuwe Barokorgel

Experimenteerfase: hoe klinkt techniek?

2015 wordt het jaar waarin het Orgelpark begint met de bouw van het Nieuwe Barokorgel: het orgel dat geschikt moet zijn voor het uitvoeren van de muziek van Johann Sebastian Bach en tijdgenoten én dat, met die barokklank, tot nieuwe muziek moet inspireren. Voor het zover is, moeten we echter eerst nog wat laatste experimenten doen.

In Sangerhausen toonde organist Martina Pohl ons het originele contract van het orgel in Sangerhausen.

Het Hildebrandt-orgel in Sangerhausen.

Deze experimenten betreffen de kern van het plan. Die kern is dat we een orgel willen bouwen dat geheel klinkt en 'voelt' als een orgel dat de Duitse orgelmaker Zacharias Hildebrandt, een goede bekende van Johann Sebastian Bach, in het Orgelpark gebouwd zou kunnen hebben. We kopiëren dus niet een van zijn orgels; we reconstrueren zijn manier van werken. De termen die in de internationale orgelwereld voor zo'n dergelijke werkwijze worden gebruikt zijn verhelderend. We willen om te beginnen Hildebrandts 'pattern language' leren verstaan, dus de patronen volgens welke hij werkte en dacht; we willen zijn idioom als het ware leren spreken. Aan de hand van de kennis die dat oplevert, willen we vervolgens tot een 'process reconstruction' komen, dus het proces van Hildebrandts werkwijze reconstrueren.

We hebben inmiddels besloten dat ons orgel qua type behoorlijk zal lijken op de orgels die Hildebrandt in Sangerhausen (1728) en Hettstedt (1749) bouwde; stadjes ten zuidoosten van de Harz. Als referentie voor de klankkwaliteit nemen we het in 2000 geres-taureerde Hildebrandt-orgel in Naumburg. Dit uiteraard vanwege de klankschoonheid van dit orgel, maar ook omdat het orgel van Sangerhausen sinds de restauratie in 1978 niet optimaal klinkt, én omdat het orgel van Hettstedt ruim een eeuw geleden al werd gesloopt; van dat orgel bestaat alleen nog de orgelkast.

De keuze voor het concept van Sangerhausen en Hettstedt heeft een heel eenvoudige basis: het zijn orgels met zo'n dertig registers, een aantal dat goed bij het Orgelpark past. Bovendien zijn het orgels zonder rugwerk; in het Orgelpark zou daar geen ruimte voor zijn. En in de derde plaats zijn de orgelkasten van beide orgels van een formaat waarvoor het balkon waar nu het Van Leeuwen-orgel staat wel lijkt te zijn gemaakt. Zelfs een iets grotere variant van dit kasttype vindt daar eventueel ruimte.

Dat we aan een iets grotere kast denken, heeft alles te maken met onze wellicht iets grotere behoefte aan ruimte dan Hildebrandt zou hebben gehad, zou hij een orgel voor het Orgelpark hebben gebouwd. Onze wens het orgel zowel mechanisch als digitaal bespeelbaar te maken, betekent namelijk dat we de windladen iets groter (vooral breder) moeten nemen dan Hildebrandt gewend was. Ook moeten we ruimte vinden voor de vier balgen, die Hildebrandt in Sangerhausen en Hettstedt áchter het orgel in de kerktoren kwijt kon; in het Orgelpark moeten ze onderin het orgel een plaats vinden. Bedenk daarbij dat deze vier balgen relatief groot zijn, en het is duidelijk dat een iets grotere orgelkast welkom is.

De kerngroep die voor het Orgelpark de bouw van het Nieuwe Barokorgel voorbereidt, reisde afgelopen september naar Oost-Duitsland. Onder meer naar Bautzen, bij de grens van Polen en Tsjechië, waar de orgelmakerij van de firma Eule gevestigd is: Eule restaureerde het merendeel van de Hildebrandt-orgels die er nog zijn. De reis leverde naast orgelervaringen ook fascinerende kennismakingen met prachtige stadjes op – zoals Bautzen.

De laatste horde die we moeten nemen, heeft te maken met waar het bij al deze overwegingen om draait: de klankwaliteit. Met name de relatie tussen deze klankwaliteit en de windlade willen we beter begrijpen alvorens we beginnen te bouwen.

De windlade is de houten ‘bak’ waarop de pijpen staan; in de windlade zitten de ventielen die de organist met de registerknoppen en de toetsen ‘bedient’. Uitgangspunt is dat het orgel zo perfect mogelijk de klankwaliteit benadert die Hildebrandt in een ruimte als de zaal van het Orgelpark zou hebben gerealiseerd. Voor ons houdt dat in dat we de pijpen maken en vervolgens ‘op klank brengen’ (het zogenaamde intoneren) op de manier van Hildebrandt. Dat betekent, heel kort-door-de-bocht geformuleerd, dat de pijpen niet meteen ‘wind krijgen’ zodra de organist een toets aanslaat, maar dat er in de windlade, onder de pijpen, eerst een kleine ruimte met wind gevuld wordt. De pijpen worden als het ware ‘indirect’ aangeblazen.

We willen echter dat het orgel ook gebruikt kan worden via de nieuwe speeltafel die al beneden in de zaal staat. Dat kan prima, maar het betekent dat de pijpen dan wel direct ‘wind krijgen’. De vraag is

nu: beïnvloedt die directe manier van aanblazen de voor indirecte wind geoptimaliseerde pijpklank? En zo ja, in welke zin? Die vraag willen we beantwoorden door enkele experimenten te doen.

Bij het ter perse gaan van deze Timbres zijn we deze experimenten aan het voorbereiden: we gaan bij orgelmakerij Elbertse in Soest de klank van testpijpen op een testwindlade in allerlei situaties beoordelen. Een spannend project. Eén ding staat daarbij vast: we beoordelen de klank die de experimenten opleveren met onze oren. Dat lijkt misschien op het intrappen van een open deur, maar er zijn altijd weer kenners en liefhebbers die hun oren bijna letterlijk laten hangen naar deze of gene principes. Niets kwaads daarover – het is een heel menselijk trekje – maar we willen niettemin voorkomen dat die neiging tot kleuring van de resultaten van de luisterexperimenten zou leiden. Daarom zullen we de op stapel staande luisterexperimenten, net als we hebben gedaan bij de luisterexperimenten die we afgelopen juni tijdens het internationale symposium rond het Nieuwe Barokorgel deden, doen aan de hand van ‘blinde tests’: de testers zullen letterlijk niet weten wat ze horen. [HF]

Activiteiten rond het Nieuwe Barokorgel

Zaterdag 11 april: Colloquium (Nederlandstalig)

De luisterexperimenten bij het symposium in juni 2014 en in januari 2015 vormen het sluitstuk van de voorbereidingen van de bouw van het Nieuwe Barokorgel. Op zaterdagmiddag 11 april vindt een colloquium plaats waarin we uitleggen hoe het orgel er zal gaan uitzien, met aandacht voor de dispositie, de windvoorziening, de windladen, de structuur – enzovoort. Het colloquium begint om 14.15 uur en duurt tot omstreeks 17.00 uur.

De colloquia van het Orgelpark zijn doorgaans in het Engels, maar ditmaal kiezen we voor het Nederlands, om GastVrienden van het Orgelpark, Vrienden en andere gasten optimaal op de hoogte te kunnen stellen. Uiteraard is er volop gelegenheid om vragen te stellen.

Donderdag 4 tot zaterdag 6 juni: Internationaal Symposium (Engelstalig)

Begin juni vindt in het Orgelpark het jaarlijkse internationale symposium plaats. Net als vorig jaar is het gewijd aan het Nieuwe Barokorgel. Het symposium is Engelstalig.

De focus ligt ditmaal op de betekenis van het orgel als ‘epistemic thing’: orgels zijn immers niet alleen maar muziekinstrumenten, maar ook dragers van kennis met betrekking tot musicerpraktijken, luisterpraktijken, design, techniekgeschiedenis – om slechts enkele aspecten te noemen. Hoe is het Nieuwe Barokorgel zo bezien te situeren? Welke soorten kennis spelen bij de planvorming een rol? Welke nieuwe kennis genereert het wellicht, bijvoorbeeld door de combinatie van 17de-eeuwse en 21ste-eeuwse technologie? Musicologen, instrumentkundigen, onderzoekers op de gebieden van sound studies, artistic research en Science & Technology Studies zullen tijdens het symposium bijdragen leveren aan een antwoord op vragen als deze.

Blog (tweetalig)

Een belangrijk kenmerk van het Nieuwe Barokorgel-project is dat het in alle openbaarheid wordt ontwikkeld. Op www.orgelpark.nl is een blog te vinden voor wie ‘zichtbaar’ mee wil denken – het is er niet erg druk, maar we vinden het belangrijk zo toegankelijk mogelijk te zijn.

Orgelpark Research Report 5/1 verschenen (Engelstalig)

In het voorjaar van 2014 wijdde het Orgelpark drie colloquia en een internationaal symposium aan de voorbereiding van het concept van het Nieuwe Barokorgel dat het Orgelpark bouwt. De bijdragen aan de colloquia zijn inmiddels in elektronische boekvorm verschenen in deel 5/1 van de reeks Orgelpark Research Reports. De Reports kunnen gratis worden gedownload op www.utopa-academie.nl (onder 'lezingen'). Ze zijn tegen betaling ook op papier verkrijgbaar (meer informatie daarover: info@orgelpark.nl).